

Máriási Dóra

Házasság neoliberais módra

Fáber Ágoston: Az autotelikus párkapcsolat és a gyerekvállalás mint „metaprojekt” című tanulmányáról

Absztrakt: Hozzászólásomban Fáber tanulmányát értékelem a (kritikai) pszichológiai elméletek és gyakorlati eljárások összevetésével. A tanulmány a neoliberális társadalmi közeg párkapcsolat-formáló hatásainak elemzése és a pszichológiai diskurzusok szerepe tekintetében is megfontolandó és értékes állításokat tartalmaz. Ugyanakkor három ponton kiegészíteném és vitatkoznék Fáber állításaival: (1) A késő modernitás egyik átható kapcsolati típusának tartja az autotelikus párkapcsolatot. Ez egy túlságosan általánosító modellnek tűnik, ami nehezen tudja értelmezni a társadalmi helyzetből is fakadó kapcsolati sokszínűséget és a párkapcsolatok idői változását. (2) Az érzelmek természetét és a pszichológiai szakértelem párkapcsolat-menedzselő módszerét kiegészíteném. (3) Az intimitás meghatározását és az egyenlőtlenséggel való viszonyát, valamint a pszichológiai diskurzus egyenlőtlenségfeldő szerepét hiányosnak tartom.

Kulcsszavak: neoliberalizmus, párkapcsolat, intimitás, pszichológia, érzelem, egyenlőtlenség

Párkapcsolat a neoliberális társadalomban

Fáber Ágoston (2019) tanulmányának érdeme, hogy a késő modernitás társadalmi folyamatainak intim kapcsolatokat befolyásoló hatásait a maga komplexitásában igyekszik megragadni. Főként a kritikai pszichológiai megközelítések szempontjából lehet mindez megfontolandó, hiszen vannak, akik időszerűnek tartják, hogy a hétköznapi élet szerveződését végre a neoliberalizmus kontextusában vizsgáljuk a már felhalmozott társadalomtudományos irodalomra támaszkodva interdiszciplináris megközelítésből (Martinussen 2019).

Az írás központi állítása, hogy a késő modernitás ún. autotelikus párkapcsolatai szinte kizárólag a felek közti érzelmi kötődésre épülnek. A boldogságot a kapcsolaton belül kereső felek céljaik, vágyaik és érzéseik állandó reflexivitására kényszerülnek a pszichológiai diskurzus részeként, ami paradox módon viszont a kapcsolat törekenységét eredményezi, mivel megterhelően hat. Bár Fáber elismeri, hogy ezt a kapcsolati átalakulást egyenlőségre törekvés, a társadalmi hierarchia és hagyományok alóli felszabadulás követi, mégsem értékeli kedvezően a végeredményt. Sőt a párkapcsolatok válságát emlegeti, amennyiben a házasságok nemcsak kisebb számban köttenek, hanem könnyebben fel is bomlanak, vagyis nem képesek élethosszig tartó, szilárd köteleket biztosítani a házastársaknak. Az autotelikus párkapcsolat találó elnevezés, amennyiben pontosan megragadja, hogy a neoliberális rendszerek leépülő társas viszonyai következtében a párkapcsolat válik a központi társas egységgé, melyben az egyén kizárólag az individuális választásán alapulva találhat boldogságra és tartozhat valahova.

Ugyanakkor nem vagyok benne biztos, hogy megállja a helyét az az elképzelés, hogy a tartósságra orientáltság, de legalábbis a törekvés hiányozna az autotelikus kapcsolatokból, továbbá hogy csupán ez a két élesen elkülönülő kapcsolati forma létezne. A kritikai pszichológiai megközelítések a megélt élmények „rendtelenségét” és sokféleségét hangsúlyozzák. A világos kapcsolati típusok helyett a párok „barkácsolnak” a valóságban, vagyis vegyítik a „régit” és „új” párkapcsolati elemeket, ami alátámasztja, hogy az emberek szimultán változtatják a betöltött pozíciójukat, mozognak a heteronormatív és a romantikus ideálok, az egalitárius és tradicionális nemi szerepek között (Martinussen 2019).

A párkapcsolatok természete időben sokféleképpen változhat, amit Fáber modellje a romantikus szerelem alatti és az elmúlását követő időszakra redukál, miközben ebben a pár- és családterápiás szakirodalom jóval többféle árnyalatot képes elkülöníteni (McGoldrick és Carter 2003). Továbbá ahogy a jó anyaságról kialakított elképzelések is mást jelentenek társadalmi osztálytól és etnikumtól függően (Jamieson 1999), úgy hasonló feltételezhető a párkapcsolatokról is. Ne feledjük, hogy a boldogság és értelem keresése a párkapcsolaton belül privilegizált helyzetet kívánhat meg, ahogy mondjuk a kapunyitási pánik is a felsőoktatási tanulmányaikat kitolni képes középosztálybeli fiatalok problémája, akik megtehetik, hogy a számukra ideális, értelemtelített álomhivatást keressék (Pole 2014). Leszűkítőnek tartom, hogy a gyerekvállalás lenne az egyedüli metaprojekt, ami az autotelikus viszonyoknak stabilitást kölcsönöz, más összetartó erőkkkel is számolhatnak a felek (például közös hivatás mint életcél). A gyerekvállalás melletti egyéb metaprojektokra a családiéletciklus-modell az adott szakaszban normatívan megoldandó feladatokként tekint (McGoldrick és Carter 2003).

A kapcsolatok törekenysége nem biztos, hogy új keletű tényező, esetleg kijavítandó válságtünet, hanem csupán egy sokáig elfedett, a 20. század derekától, a romantikus szerelem alapján kötött házasságok óta a felszínre került kezelendő tényező. Giddens a „tisztá

kapcsolatot”, mely az autotelikus párkapcsolattal rokon fogalomnak tekinthető, a közelmúlt termékének tekinti, és ebben a meglátásában Fáber is osztozik. Ám a házasságokkal kapcsolatos növekvő intimitás, magánélet, egyenlőség témái legkésőbb az 1940-es évekre már biztosan megjelentek (Jamieson 1999). A kapcsolati stabilitás, a premodern kapcsolatok stabilitása lehet, hogy csupán illúzió. Hiszen az időbeli fennmaradás nem biztos, hogy a párkapcsolat erősségéről és stabilitásáról szól, sokkal inkább a társadalmi struktúrák merevségéről és egyben az alternatív életformák szűkösségéről.

Fáber rávilágít a neoliberális társadalmak individualizáló tendenciájára, ami a párkapcsolati működésünkre is rányomja a bélyegét, hiszen azt várhatjuk el a párkapcsolatoktól, hogy hozzájáruljanak a boldogságunkhoz. Némileg kikarikírozva Fáber meglátásait, az a benyomásom, hogy egy valóban elviselhetetlen párkapcsolati spirált fest le autotelikus párkapcsolati modelljében. Ennek megfelelően az értelmiségi, pszichológiai (fél)művelt, középosztálybeli heteroszexuális házaspár tagjai görcsösen ragaszkodnak a teljes szerelmi feloldódás örökké tartó megéléséhez a kapcsolatukban, ami aprólékosan kidolgozott identitásukhoz és igényeikhez igazodik, és amelytől a boldogság egyedüli lehetőségét remélik. E mögött egy elterjedt mentálhigiénés álláspont, a boldogság imperatívusza bújik meg, mely szerint az embereknek – az egymásra talált házastársaknak – boldogoknak kell lenniük, boldogtalanságuk zavar tünete, aminek bekövetkezése tovább mélyíti a problémákat (Frankl 2016). A pár tagjai az érzelmi hőfok – amúgy természetes – változásával kényszeres ön- és kapcsolat-elemzésbe bonyolódnak, állandó intellektualizáló és racionalizáló körökbe ragadnak bele. Tulajdonképpen miért is csodáljuk, ha az egyik fél előbb-utóbb kiszáll ebből az önkínzásból?

Alapvetően nem azzal van probléma, hogy a neoliberalizmus lehetővé tette a szerelem, a boldogság párkapcsolaton belüli megélését, hanem ha mindez irreális elvárásokat támaszt a kapcsolatokon belül, az értelemszerűen frusztrációhoz, a kapcsolatok felbomlásához vezethet. Ennek háttérben valóban beazonosítható lehet az éretlen, narcisztikus én, aki a másiktól várja el a kiteljesedést. Pszichológiai keretbe helyezve úgy is fogalmazhatunk, hogy mind-egyikünkben létezik egy olyan infantilis vágy, hogy az ideális társunk a legjobb szülőnél is tökéletesebb legyen, és elégítse ki minden szükségletünket és vágyunkat (Hendrix 2006). Ebből kiutat jelenthet az egocentrikus álláspont feladása, a másik önmagunkkal egyenértékű, egyaránt fontos félként kezelése. Vagy az én helyett a te és a mi alkothatja a középpontot. Hasonlóképpen fogalmaz Gergen (1996), aki az önmagában álló, narcisztikus szelffel szemben a kapcsolódás, interdependencia formáiban látja a feloldást.

Az érzelmek szerepe

A neoliberalizmus a hideg, racionális és hatékonyságra összpontosító fordí kapitalizmussal szemben egy produktív, intim és multidimenzionális érzelmi programmal rendelkezik (Binkley 2018). A neoliberális intézményrendszer törődik az érzelmekkel, melyeket az egyénnek kell kezelnie, átélnie. Az eseményszerűvé váló, plasztikus érzelmek a személyes szabadság és autonómia színterévé válnak.

Így a neoliberalizmus párkapcsolatainak is sarokpontját képezik az érzelmek, melyeket a kapitalista logika szerint meg kell termelnünk (Binkley 2018), illetve Fáber a diszkurzív felszabadításukról beszél. Jogosnak tűnik a felvetés, hogy lehet-e tartósan tervezni az ilyen változó, ingatag alapokra helyezkedő társas képződményekkel. Különösen, ha nem csupán a

közvetlenül hozzáférhető érzelmek, hanem egyáltalán a rögzített belső psziché (Gergen 1996), az autonóm, stabil szelf megragadhatóságát is kétségbe kell vonnunk (Gough, Macfadden és McDonald 2013). Érdekes, hogy az emberi érzelmek tudományos értekezéseiből a szeretet-szerelem gyakran kimarad¹ (Gergen 1996), amit kulturálisan rendkívül változatos megnyilvánulása magyarázhat. Vagyis a jelenség oly sokféle kifejezés, cselekvés leírására utalt az elmúlt évszázadokban az imádattól az elkerülőség, a gyilkosságtól az öngyilkossáig, a triviálistól a mélységig, ami nehezítette tudományosan érvényes vizsgálatát.

Fáber is a fogalom bizonytalanságára és a szeretet-szerelem különböző tudományok által elvégzett dekonstruáltságára hivatkozva bújik ki a meghatározás alól. Ugyanakkor ezzel mintha hiányérzetet is keltene az olvasóban, illetve következtetéseiben pontatlanságoknak ad helyet, melyeket később ismertetek (különösen a pszichológiai diskurzusok szerelemkonzerváló szerepét illetően).

Talán a legismertebb és alapvető klasszikus elmélet a szerelem természetéről a pszichológiai szakirodalmon belül Sternberg (1986) szerelemháromszög-elmélete. A szerelem nála az intimitás-szenvedély-elköteleződés komponenseire oszlik, és ezek alapján különböző típusú kapcsolati formák képződhetnek. Még ez a talán redukcionista és kontextusmentes modell is számol azzal, hogy az alapvetően a romantikus szerelemre építkező párkapcsolatok sem csak az érzelmekre épülnek, amennyiben az elköteleződést a kapcsolat „hideg”, kognitív elemének foghatjuk fel, mely a stabil viszonyok fenntartásához szükséges.

Felvetném, hogy vajon a múlandó szenvedélyes szerelem mellett létezhetnek-e hosszan tartó érzelmek is. Hendrix (2006) úgy véli, az érett kapcsolatok a kölcsönös szereteten és törődésen alapulnak, vagyis az agapén. A párkapcsolat kezdeti szakaszában átélhető szerelem érzése kevésbé függ a másik személytől, mint ahogy gondolnánk, sokkal inkább a tudattalan imágó partnerre kivetített képe. Az erősz, vagyis a szenvedélyes szerelem leginkább a saját igények és vágyak kielégítésére irányul. Az agapé az önfeláldozó, a másikat előtérbe helyező szeretet, ami egyben a párkapcsolati fejlődés következő állomásának tekinthető. Ebben a felfogásban nem csupán megtörténnek az érzések, melyek a romantikus szerelem kezdetén meglehetősen ösztönösen keletkeznek, hanem a felek tevékenyen, önfeláldozóan és önmagukat meghaladóan alakítják azt. A kapcsolatok kudarca, felbomlása arról is szólhat, hogy ebbe a fázisba nem sok kapcsolat jut el, a felek nem feltétlenül egyeztettek párkapcsolati céljaikat, illetve nem egyenlő arányban köteleződtek el mellette.

Fáber kritikát fogalmaz meg a segítő tevékenységekkel kapcsolatban, melyek a szerelem fenntartását vagy felélesztését állandó erőfeszítésként, munkaként írják le, és így a szerelem minden misztikumától megszabadul. Ezt az okfejtést több szempontból is hibásnak vélem.

A párkapcsolat fejlődésével foglalkozó szakirodalmak különbséget tudnak tenni a konszolidálódó párkapcsolat és a kezdeti romantikus szerelem között (Hendrix 2002; McGoldrick és Carter 2003). A párkapcsolatok kezdeti szakaszát jellemző lángoló, misztikus, szenvedélyes stb. érzés, mint említettem, varázsát a tudattalan vágyakból nyeri, ami minden tudatos szándékot természetéből adódóan nélkülöz, és ellen is áll a racionális demisztifikálásnak. Ezt a mintegy a romantika hagyatékaként ránk ragadt lángoló szerelmet mintha túlértékelné a szerző, mellyel szembeállítja a pszichológiai diskurzus által folyamatos újraegyeztetésre kényszerülő szeretetkapcsolatot, ami csak mesterkélt pótléknak tűnhet.

1 A hat univerzális emberi alapérzelem között sem szerepel.

A szerző példaként felhossa, hogy nem feltétlenül a hosszú távú párkapcsolatban éltek meg a felek a romantikus élményeiket. Ez arról is szólhat, hogy a hosszú távú párkapcsolathoz nem tartották ezt elegendőnek, például a közös értékek, célok fontosabbá váltak. Tulajdonképpen ezt a következtetést lehetne levonni Illouz empirikus kutatásából is (Fáber 2019: 118), mely szerint sok válaszdó nem a konszolidálódott párkapcsolatához kötötte élete legromantikusabb epizódját. Ez rajzolódik ki több kutatásból is, mely szerint a válaszdó párok hosszú távú, intézményesített és intim, egyenlősen alapuló kapcsolatokat kerestek (Jamieson 1999).

A pszichológiai diskurzus nem csupán racionalizál, sőt a racionalizálás és intellektualizálás elhárító mechanizmusait beazonosítja, hanem felszínre hoz érzelmeket, melyek a kapcsolati dinamikában (Gough, McFadden és McDonald 2013) értelmezhetően nyerne jelentést. A párkapcsolati „házi feladat” nem kizárólag a kapcsolat lényegének és értelmének az elemzéséből állhat vagy az állandó és azonnali érzelmek közvetítéséből. A gondoskodási napok (Rampage 2003) vagy az újraromantizálási gyakorlat (Hendrix 2002) mögött, melynek során a felek összeírják és megosztják egymással, hogy a másik hogyan okozhat nekik örömet, az a megfigyelés áll, hogy az érzelmeket a tettek befolyásolhatják. Az újraromantizálás tulajdonképpen egyfajta „varázssósítás”, hiszen a párkapcsolati munka pozitív érzelmtermelő, jutalmazó hatással bírhat mindkét fél részére (!), vagyis bizonyos érzelmek közvetlenül befolyásolhatók, nem csak megtörténnek velünk. Mindenesetre irreálisnak tűnik, hogy a párkapcsolati munka célja a szenvedélyes szerelem fenntartása lenne – sokkal inkább a vágyakozás, a szeretet, az intimitás és a kapcsolatot fenntartó egyéb pozitív érzés és érték (!) megőrzése a kapcsolat változékonyságának elfogadásával együtt.

Nem az egyenlőtlenség reflektálása varázstalanít, hanem az egyenlőtlenség felismerése

Bár központi fogalomként használja Fáber, mégsem definiálja világosan, mit ért intimitás alatt. Kifejti ugyanakkor, hogy a folyamatos önelemzés és az érzelmek transzparenssé tételének kényszere megterheli a kapcsolatokat, „a nem kis részben ambivalenciára és projekcióra épülő intimitás megélését is egyre nehezebbé teszi” (Fáber 2019: 95).

Egy lehetséges definíció szerint az intimitás a személyes és kapcsolati megerősítés megtapasztalása, ami a partnerek közti kölcsönös tudásban és értékelésben fejeződik ki az interakciók során (Rampage 2003). Sternberg (1986) a szerető kapcsolatokban átélt közelség, kapcsolódás és összetartozás érzésekként írta le az intimitást. Az intim interakciókat tipikusan együttműködőnek, empatikusnak, intenzívnek, elfogadónak, valamint a kapcsolatot és az egyént validálónak írják le. A párterápiára jelentkező párok Rampage (2003) szerint gyakran az intimitáshiányra hivatkozva érkeznek, ami összeköthető Fáber meglátásával, mely szerint a felek rosszul viselhetik a lángoló szerelem elmúltával a kapcsolat „konszolidálódását”, vagyis gyakorlatilag az unalmat.

Am úgy tűnik, az intimitáshiányt mégsem egyszerűen a perzselő érzelmek kihunyása vagy a folyamatos érzelmi reflektálás okozza. Az intimitás útjában álló számtalan tényező közül elsősorban a felek közti egyenlőtlenséget emelik ki a feminista párkapcsolati szakértők (Silverstein 2003), amire Fáber is felfigyel. Általánosságban a legtöbb pár egyetért abban az elvek szintjén, hogy az egyenlőtlenség nem elfogadható a kapcsolatban. Az „új férfira”

jellemző, hogy bár saját bevallása szerint támogatja a nő egyenlőségét, viszont a gyakorlatban vétőjoggal bírhat a pénzügyi és a saját karrierjét érintő kérdésekben. Úgy tűnik, hogy a férfiek esetében az intimitás észlelése nem függ össze az egyenlőséggel, vagyis ők az egyenlőtlen kapcsolatokat is kellően bensőségesnek tudták megélni. Ezzel szemben a feleségek szignifikánsan kevésbé érezték magukat intim közelségben a férjükkel kiegyenlített viszonyok esetében. Mindez pedig némileg cáfolja Fáber következtetéseit, mely szerint az „intimitás ugyanakkor nem a nemek nagyjából egyenlő hozzájárulásának magától értetődőségével összeegyeztethetetlen, hanem az egyenlő hozzájárulás folyamatos monitorozásával és kikényszerítésével” (Fáber 2019: 113).

Ezzel összefüggésben a tiszta párkapcsolatról született kritikák rámutatnak arra, hogy a heteroszexuális párkapcsolatokban a felek közti egyenlőség illúzió, a hétköznapi életvezetést továbbra is egyenlőtlenség övezi (Jamieson 1999). Az intimmá váló kapcsolatok a hétköznapi történései alapján közelebb állnak a mítoszokhoz, mint a valósághoz. Ugyanis a pár tagjainak rengeteg kreatív energiát kell fektetniük abba, hogy a kapcsolati egyenlőtlenségek ellenére fenntartsák az intimitás érzetét. A nőkre háruló gondoskodási többletterhek (Gregor és Kováts 2018) túlmutatnak az egyén és a pár érzelmi konfliktusain, valós strukturális problémákból erednek, melyeket pusztán érett hozzáállással, egyenlőségre törekvő attitűddel, vagyis individuális, pszichológizáló eszközökkel nehéz orvosolni.

A párkapcsolati intimitást jelentősen befolyásolhatja a gyerekvállalás, melyre Fáber mint az autotelikus párkapcsolatok egyetlen átmeneti metaprojektjére tekint, amely tartósságot, stabilitást biztosít a kapcsolatoknak. Szerinte a „felek »affektív projektjeire« is ható folyamatos egyeztetési kényszer hatását legalább átmenetileg korlátozni tudja, az autotelikus kapcsolatot pedig képes legalább részben a teleologikus működési módra visszaállítani: ez pedig jobb híján a gyerek” (Fáber 2019: 122). Az értelemadás felfüggesztése meglátásom szerint az érzelmi, egzisztenciális, gazdasági stb. túlterheltséggel is magyarázható, ami a kisgyerekes szakaszban könnyen jelentkezhet.

Ugyanakkor hozzáténném, hogy a gyerek további egyeztetési kényszert róhat a kapcsolatra a jó szülőiség állandó reflektálásán keresztül. Az első gyerek születése normatív krízist szülhet a párkapcsolatban, vagyis bár a válási statisztikák későbbre teszik a házasságkötések mellett a kapcsolatok felbomlását is,² a gyerek párkapcsolatot összetartó ereje mégsem evidens a családi életciklus pszichológiai modellje szerint (McGoldrick és Carter 2003). Azt se felejtjük el, hogy a formális válást megelőzheti a párkapcsolat érzelmi felbomlása, amit a válási statisztikák nehezen mutatnak ki.

További kutatási eredmények felvetik, hogy a gyerekvállalás nem azért ingatja meg a párkapcsolati egyensúlyt, mert elvonják a feleket a tiszta párkapcsolattól, hanem mivel felerősödik a nemi egyenlőtlenség (Jamieson 1999). Ebből következik, hogy a gyereknevelés egyenlő elosztása hozzájárulhat a párkapcsolati elégedettséghez, a szexuális intimitás növeléséhez (Carlson, Hanson és Fitzroy 2016).

Összességében Fáber tanulmánya számtalan tanulságos és megfontolandó szempontot vet fel (kritikai) pszichológiai nézőpontból szemlélve, melyek a pszichológiai diskurzusok párkapcsolatokat érintő vakfoltjaira, túlzásaira mutathatnak rá és kitágíthatják a cselekvési teret. Eszerint az intimitás megteremtése nem csupán a férfi érzelmkifejezésének deficitje mentén értelmezhető, mivel a terápiás beszédnek integrálnia kell az intimitást kioltó strukturális egyenlőtlenségek hétköznapi megnyilvánulásait is. Gondolatébresztő továbbá, hogy

2 Forrás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/valas17.pdf>

milyen vákuumba kerülnek napjaink párkapcsolatai a társadalmi háló felfeslése és a betöltendő célok felhalmozódása miatt, melynek tünetei gyakran az érzelmi feszültség túlnyomásában manifesztálódnak. Ugyanakkor felvetném, hogy a boldogsághajhászó autotelikus párkapcsolatokban a neoliberális és a szerelmi kapcsolatok patológiáját, de legalábbis fonákját érdemes látnunk, nem pedig napjaink átfogó és uralkodó kapcsolati beállítódását, hiszen az aktuális társadalmi viszonyok egyéb kapcsolati kísérleteket is kitermelhetnek.

Hivatkozott irodalom

- Binkley, Sam (2018): The Emotional Logic of Neoliberalism: Reflexivity and Instrumentality in Three Theoretical Traditions. In *The Sage Handbook of Neoliberalism*. Damien Cahill, Melinda Cooper, Martijn Konings és David Primrose (szerk.). London: Sage, 580–595. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781526416001.n44>
- Carlson, Daniel L., Sarah Hanson és Andrea Fitzroy (2016): The Division of Child Care, Sexual Intimacy, and Relationship Quality in Couples. *Gender & Society* 30(3): 442–466. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891243215626709>
- Fáber Ágoston (2019): Az autotelikus párkapcsolat és a gyerekvállalás mint „metaprojekt” *Replika* (110): 95–133. DOI: <https://doi.org/10.32564/110.4>
- Frankl, Viktor E. (2016): *Mégis mondd igent az életre! Logoterápia dióhéjban*. Budapest: Európa.
- Gergen, Kenneth J. (1996): Technology and the Self: From the Essential to the Sublime. *Constructing the Self in a Mediated Age*. Debra Grodin és Thomas R. Lindlof (szerk.). London: Sage, 127–140. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781483327488.n8>
- Gregor Anikó és Kováts Eszter (2018): *Nőügyek 2018. Társadalmi problémák és megoldási stratégiák. A kutatási eredmények összefoglalója*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung.
- Gough, Brendan, Majella McFadden és Matthew McDonald (2013): Self, Identity, Subjectivity. In *Critical Social Psychology: An Introduction*. London: Red Globe Press, 159–187. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-07242-9_1
- Hendrix, Harville (2002): *Pár-bajok és békés megoldások. Az érett párkapcsolat*. Budapest: Park.
- Jamieson, Lynn (1999): Intimacy Transformed? A Critical Look at the ‘Pure Relationship’. *Sociology* 33(3): 477–494. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0038038599000310>
- Martinussen, Maree (2019): Critical Social Psychology and Interdisciplinary Studies of Personal Life. Greater than the Sum of its Parts. *Social and Personality Psychology Compass* 13(1): e12428. DOI: <https://doi.org/10.1111/spc3.12428>
- McGoldrick, Monica és Betty Carter (2003): The Family Life Cycle. In *Normal Family Processes. Growing Diversity and Complexity*. Froma Walsh (szerk.). New York: The Guilford Press, 375–398. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203428436_chapter_14
- Pole, Sela Tu’uhoko (2014): *My Journey into the Unknown. Exploring the Experiences of Tongan Graduates in New Zealand Today and the Quarter Life Crisis*. (Doktori [PhD] disszertáció.) Auckland: Auckland University of Technology.
- Rampage, Cheryl (2003): Gendered Constraints to Intimacy in Heterosexual Couples. In *Feminist Family Therapy: Empowerment in Social Context*. Louise B. Silverstein és Thelma Jean Goodrich (szerk.). Washington, DC: American Psychological Association, 199–210. DOI: <https://doi.org/10.1037/10615-015>
- Silverstein, Louise B. (2003): Classic Texts and Early Critiques. In *Feminist Family Therapy: Empowerment in Social Context*. Louise B. Silverstein és Thelma Jean Goodrich (szerk.). Washington, DC: American Psychological Association, 17–37. DOI: <https://doi.org/10.1037/10615-002>
- Sternberg, Robert J. (1986): A Triangular Theory of Love. *Psychological Review* 93(2): 119–135. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781412956253.n591>

Máriási Dóra

Tanácsadó szakpszichológus (Budapest)

